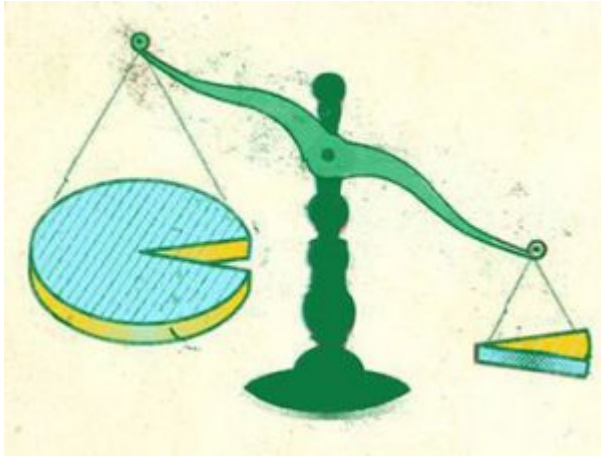

«ΠΛΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ» (του Zygmunt Bauman)

Μας έχουν εκπαιδεύσει να πιστεύουμε πως η ευημερία των πολλών προάγεται με τον καλύτερο τρόπο όταν φροντίζουμε και επιθυμούμε, στηρίζουμε και επιβραβεύουμε τις ικανότητες των ολίγων. Οι ικανότητες, πιστεύουμε, κατανέμονται εκ φύσεως άνισα: κάποιοι άνθρωποι

έχουν δηλαδή την προδιάθεση να πετύχουν πράγματα που άλλοι δεν θα μπορούσαν ποτέ να τα πετύχουν, όσο κι αν προσπαθούσαν. Οι ευλογημένοι με ικανότητες είναι ελάχιστοι, ενώ όσοι δεν έχουν καμιά ικανότητα ή έχουν απλώς κατώτερες ικανότητες είναι πολλοί: μάλιστα, οι περισσότεροι από εμάς, μέλη του ανθρώπινου είδους, ανήκουμε στη δεύτερη κατηγορία. Αυτός είναι ο λόγος, όπως επιμένουν να μας λένε, για τον οποίο η ιεραρχία των κοινωνικών θέσεων και προνομίων μοιάζει με μια πυραμίδα: όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο, τόσο πιο στενός είναι ο κύκλος των ανθρώπων που μπορούν να σκαρφαλώσουν ως εκεί πάνω.

Επειδή καταπραΰνουν τις σουβλιές της ηθικής συνείδησης και ενισχύουν το εγώ, αυτές οι πεποιθήσεις είναι ευχάριστες και καλοδεχούμενες σε όσους βρίσκονται ψηλά στην ιεραρχία. Αλλά και ως επιχειρήματα που αμβλύνουν την απογοήτευση και την αυτομομφή, ταιριάζουν σε όσους βρίσκονται στα κατώτερα σκαλιά της κλίμακας. Αυτές οι πεποιθήσεις στέλνουν επίσης μια σωτήρια προειδοποίηση σε όσους δεν έλαβαν υπόψη τους το αρχικό μήνυμα και στόχευσαν ψηλότερα από το σημείο που τους επέτρεπε η έμφυτη ικανότητά τους. Εν γένει αυτές οι πεποιθήσεις μας παρακινούν να συμφιλιωθούμε με τη μυστήρια, παραδόξως διογκούμενη ανισότητα του τελικού σημείου στο οποίο θα φτάσει

ο καθένας μας με το να ελαφρύνουν τον πόνο της υποταγής και της παραίτησης, ενώ αυξάνουν τις πιθανότητες να μην υπάρξει διαφωνία και αντίσταση. Με δυο λόγια, συμβάλλουν στη διατήρηση και αμείωτη διεύρυνση της κοινωνικής ανισότητας. Όπως υποστηρίζει ο **Daniel Dorling**:

Η κοινωνική ανισότητα στις πλούσιες χώρες διατηρείται επειδή οι άνθρωποι εξακολουθούν να πιστεύουν στις αρχές της αδικίας, και θα σοκάρωνταν αν συνειδητοποιούσαν πως μπορεί κάτι να πηγαίνει στραβά σε μεγάλο τμήμα της ιδεολογικής δομής της κοινωνίας μας. Όπως ακριβώς οι οικογένειες που κάποτε είχαν στην ιδιοκτησία τους φυτείες με σκλάβους θεωρούσαν φυσική αυτή την ιδιοκτησία σε μια εποχή σκλαβιάς, και όπως ακριβώς η απαγόρευση των γυναικών να ψηφίζουν θεωρούνταν κάποτε «φυσική», έτσι και οι μεγάλες αδικίες της εποχής μας αποτελούν, για πολλούς, απλώς μια φυσιολογική κατάσταση.

Στη θεμελιώδη μελέτη του για τις λαϊκές αντιδράσεις ενάντια στην αδικία (*Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*) ο **Barrington Moore Jr** υποστηρίζει πως στην αντιπαράθεση μεταξύ των ιδεών της «δικαιοσύνης» και της «αδικίας», η δεύτερη θεωρείται η βασική ιδέα που «περνάει απαρατήρητη», ενώ το αντίθετό της, η «δικαιοσύνη», ορίζεται συνήθως με αναφορά στην αδικία. Σε οποιοδήποτε κοινωνικό περιβάλλον, το επίπεδο δικαιοσύνης το επικαλείται, το υπαινίσσεται ή ακόμα και το καθορίζει η μορφή της αδικίας που εκείνη τη στιγμή θεωρείται η πιο απεχθής, η πιο επώδυνη και η πιο εξοργιστική – συνεπώς αυτή που επιθυμεί κανείς σφοδρά να ξεπεραστεί και να εξαλειφθεί. Εν ολίγοις, η «δικαιοσύνη» γίνεται αντιληπτή ως άρνηση μιας συγκεκριμένης περίπτωσης «αδικίας».

Ο Moore Jr υποστηρίζει ακόμα πως όσο σκληρές, καταπιεστικές και αποκρουστικές κι αν ήταν οι ανθρώπινες συνθήκες, σπάνια ή ποτέ δεν θεωρούνταν άδικες, αρκεί να βιώνονταν για αρκετό χρονικό διάστημα ώστε να έχουν μετατραπεί σε «φυσιολογικές» ή

«φυσικές». Καθώς πολλοί άνθρωποι δεν βίωσαν ποτέ πιο ευνοϊκές συνθήκες στις οποίες να ζουν «άνθρωποι σαν εμάς», ή το πολύ-πολύ θυμούνταν αμυδρά τέτοιες συνθήκες, δεν είχαν με τι να συγκρίνουν την τωρινή τους δυσχέρεια και έτσι δεν έβλεπαν καμία περίπτωση (καμία δικαιολογία ή καμιά ρεαλιστική πιθανότητα) να εξεγερθούν. Λίγο ακόμα στρίψιμο της βίδας, ωστόσο, μια αξίωση, οσοδήποτε μικρή, που προστίθετο στη μακριά λίστα των σκληρών απαιτήσεων που ήδη υπέμεναν -με αλλά λόγια, μια σχετικά μικρή επιδεινωση των συνθηκών διαβίωσης- και αμέσως αυτή εκλαμβάνονταν ως μια περίπτωση αδικίας που απαιτούσε αντίσταση και αντίδραση.

Οι χωρικοί στον Μεσαίωνα, για παράδειγμα, είχαν εν γένει συμφιλιωθεί με την κατάφωρη αδικία ανάμεσα στις συνθήκες διαβίωσης των ίδιων και σε εκείνες των αρχόντων τους, και δεν έφερναν αντιρρήσεις σε υπηρεσίες και εξυπηρετήσεις που καθημερινά απαιτούνταν από αυτούς ωσάν να ήταν δουλοπάροικοι, όσο επιβαρυντικές και περιττές κι αν ήταν. Ωστόσο, ακόμα και η ελάχιστη αύξηση των απαιτήσεων και των πιέσεων των αρχόντων πυροδοτούσε συχνά την εξέγερση των χωρικών προκειμένου αυτοί να υπερασπιστούν τα **«εθιμικά δίκαια»**, το στάτους κβο που βρισκόταν υπό απειλή. Σε μια άλλη περίπτωση, οι συνδικαλιστές εργάτες στα εργοστάσια κατέβαιναν συχνά σε απεργία αντιδρώντας στην αύξηση του μισθού των εργατών ενός άλλου εργοστασίου, οι οποίοι έκαναν την ίδια δουλειά και είχαν τις ίδιες δεξιότητες, μια αύξηση την οποία αρνούσαν σε εκείνους – ή όταν οι μισθοί των εργατών που θεωρούνταν πως βρίσκονται χαμηλότερα στην ιεραρχία των δεξιοτήτων αυξάνονταν και έφταναν μέχρι τις δικές τους αποδοχές. Και στις δύο περιπτώσεις, η «αδικία» στην οποία αντιδρούσαν και εναντιώνονταν ήταν μια δυσμενής αλλαγή στην παγιωμένη ιεραρχία την οποία είχαν καταλήξει να θεωρούν «φυσιολογική» ή «φυσική», μια περίπτωση σχετικής στέρησης.

Η αντίληψη της «αδικίας» που ωθούσε σε ενεργή αντίσταση προέκυπτε, λοιπόν, από τη σύγκριση της παρούσας δυσχέρειας ενός ατόμου με τις παρελθούσες συνθήκες, οι οποίες είχαν

αρκετό χρόνο για να γίνουν «φυσιολογικές», ή της θέσης ενός ατόμου με μια θέση που είναι «φυσικώς ίδια» ή «φυσικώς κατώτερη». Για τους περισσότερους ανθρώπους τον περισσότερο καιρό, «άδικο» σήμαινε την απομάκρυνση από το «φυσικό» (διάβαζε: το σύνηθες). Το «φυσικό» δεν ήταν ούτε δίκαιο ούτε άδικο, ήταν απλώς η «τάξη των πραγμάτων», το «πώς είχαν τα πράγματα» και πώς κατ' ανάγκην θα είχαν τα πράγματα, τελεία και παύλα. Η αντίσταση στην απομάκρυνση από το «φυσικό» σήμαινε εντέλει την υπεράσπιση μιας οικείας τάξης.

Αυτό τουλάχιστον συνέβαινε στο παρελθόν, το οποίο διερεύνησε ο Barrington Moore Jr και οι ερευνητές τού φαινομένου της «σχετικής στέρησης». Όχι πια, πάντως... Σήμερα, ούτε οι «άλλοι σαν εμάς» ούτε τα προγενέστερα επίπεδα διαβίωσης είναι κατ' ανάγκην τα «φυσικά» σημεία αναφοράς για σύγκριση. Κάθε μορφή ζωής, «υψηλή» ή «χαμηλή», βρίσκεται σε δημόσια θέα και στο οπτικό πεδίο του καθενός, συνεπώς ο καθένας μπορεί, μπαίνοντας σε έναν πειρασμό που μπορεί να είναι και απατηλός, να τη φτάσει, ή τουλάχιστον αυτή η μορφή ζωής «προσφέρεται» στον καθέναν.

Κάθε μορφή ζωής, όσο μακριά κι αν βρίσκεται στον χώρο και τον χρόνο, όσο εξωτική κι αν είναι, μπορεί κατ' αρχήν να επιλεγεί ως σημείο αναφοράς για μια σύγκριση με τη ζωή του καθενός από εμάς και ως μέτρο για την αποτίμησή της. Αυτό συμβαίνει ακόμα περισσότερο επειδή τα ντοκιμαντέρ, τα δραματοποιημένα ντοκιμαντέρ, οι κουτσομπολίστικες στήλες και οι διαφημίσεις απευθύνονται αδιακρίτως σε όλους και στέλνουν το μήνυμά τους σε έναν ανοιχτό χώρο με σκοπό να βρουν τον χώρο προσγείωσης και τους δεκτικούς στόχους τους, μια συνήθεια που συνδυάζεται στην πράξη, ίσως και στη θεωρία, με την ιδέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τα οποία αρνούνται πεισματικά να αναγνωρίσουν, πόσο μάλλον να αποδεχτούν και να υιοθετήσουν, τις διαφορές της κοινωνικής θέσης ανάμεσα στους εικαζόμενους ή σκόπιμους φορείς τους. Έτσι, ο εντοπισμός και η επισήμανση των «άδικων» ανισοτήτων έχει, σε κάθε περίπτωση, «απορρυθμίζεται» και σε μεγάλο βαθμό «εξατομικευτεί», με την έννοια ότι έχει αφηθεί

στην υποκειμενική κρίση.

Οι ατομικές κρίσεις συχνά αλληλεπικαλύπτονται ή συμφύρονται, αλλά ως αποτέλεσμα της δημόσιας αντιπαράθεσης και διαπραγμάτευσης ατομικών επιλογών και όχι ως μια προσωπική άποψη που καθορίζεται με βάση την κοινωνική τάξη ή κατηγορία. Το μέγεθος της συναίνεσης και της κοινωνικής σύνθεσης των ατόμων που συμφωνούν παρουσιάζεται στις έρευνες της κοινής γνώμης, που υποθέτουν (είτε ορθά είτε εσφαλμένα) την αυτονομία των ερωτηθέντων και την ανεξαρτησία των επιλογών τους. Μπαίνει κανείς στον πειρασμό να συμπεράνει πως τα στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύουν οι δημοσκόποι είναι οι βασικές, ίσως ακόμα και οι μοναδικές, περιπτώσεις όπου οι διάχυτες και σκόρπιες γνώμες μετατρέπονται σε «κοινωνικά γεγονότα» με την έννοια του Ντιρκέμ. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, το εύρημα των δημοσκόπων ότι μετά τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων μιας έρευνας την οποία διεξήγαγε επί έναν χρόνο η Βρετανική Επιτροπή Υψηλών Αποδοχών, τέσσερις στους πέντε ερωτηθέντες πίστευαν πως ο μισθός και τα μπόνους των ανώτατων στελεχών είχαν ξεφύγει εκτός ελέγχου, ενώ δύο στους τρεις δεν πίστευαν πως οι εταιρείες καθορίζουν υπεύθυνα τον μισθό και τα μπόνους. Αυτές οι δύο στατιστικές πλειονότητες προφανώς θεωρούσαν τον μισθό και τα μπόνους των ανώτατων στελεχών υπερβολικά, άδικο και οπωσδήποτε «αφύσικα».

Εντούτοις φαίνεται να έχουν συγχρόνως υιοθετήσει τη «φυσικότητα» αυτής της ανωμαλίας... Καμιά από τις στατιστικά συντεθειμένες πλειονότητες δεν έχει δείξει κάποιο δείγμα συνένωσης με την όποια έννοια, πέραν της στατιστικής, με στόχο να εναντιωθεί στις αφύσικες υπερβολές της ανισότητας, παρότι η ιδέα ότι η πάνω από 4.000% αύξηση του μέσου μισθού των Βρετανών ανώτατων στελεχών τα τελευταία 30 χρόνια οφείλεται σε μια παρόμοια αύξηση των ποσοτικών και ποιοτικών «φυσικών χαρισμάτων» των Βρετανών θα έμοιαζε σχεδόν σίγουρα απίστευτη ακόμα και για τους πλέον εύπιστους ανάμεσά μας.

Είδαμε ότι για πολλούς αιώνες η πίστη στη φυσική ..ανισότητα των ατομικών χαρισμάτων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων παρέμενε ένας από τους ισχυρότερους παράγοντες για την ήρεμη αποδοχή της υφιστάμενης κοινωνικής ανισότητας. Συγχρόνως, ωστόσο, φρέναρε με έναν μέτρια αποτελεσματικό τρόπο την επιπλέον επέκτασή της, καθώς πρόσφερε ένα σημείο αναφοράς από το οποίο μπορούσαν να εντοπιστούν και να υπολογιστούν οι «αφύσικες» (διάβαζε: υπερβολικές) και συνεπώς άδικες διαστάσεις της ανισότητας, αξιώνοντας την επανόρθωση. Ορισμένες φορές, όπως στο αποκορύφωμα του κοινωνικού κράτους («πρόνοιας»), αυτή η πίστη ενδεχομένως μείωνε την απόσταση ανάμεσα στους αποπάνω και στους αποκάτω της κοινωνικής ιεραρχίας. Η σημερινή κοινωνική ανισότητα φαίνεται πως βρίσκει τρόπους να αυτοσυντηρείται χωρίς να καταφεύγει στο πρόσχημα της «φυσικότητας» της. Από το αποτέλεσμα φαίνεται πως μάλλον κέρδισε παρά έχασε. Αληθεύει βέβαια πως πρέπει να βρίσκει άλλα επιχειρήματα για να υπερασπίζεται τη νομιμότητά της. Η κοινωνική ανισότητα, ωστόσο, έχοντας εγκαταλείψει το επιχείρημα της «φυσικότητας», έχει απαλλαγεί και από τον αναπαλλοτρίωτο σύντροφό της, τη μομφή πως οι υπερβολές της είναι «αφύσικες» – ή τουλάχιστον έχει αποκτήσει την ικανότητα να υποβαθμίζει και να εξουδετερώνει τις επιπτώσεις αυτής της μομφής. Εκτός από την ικανότητα να αυτοσυντηρείται, έχει αποκτήσει την ικανότητα να αυτοαναπαράγεται και να αυτοενισχύεται. Οι προοπτικές μεγέθυνσής της είναι πλέον απεριόριστες...

Ο ανταγωνισμός ως το κλειδί για τη δικαιοσύνη

Ένας από τους ιδρυτές και πιο διακεκριμένους φιλοσόφους της σχολής του πραγματισμού, ο Τσαρλς Σ. Πιρς, όρισε το «πράγμα» ως καθετί το οποίο μπορούμε να σκεφτόμαστε και για το οποίο μπορούμε να μιλάμε. Με άλλα λόγια, εμείς οι άνθρωποι, τα υποκείμενα, είμαστε τα όντα που αισθάνονται και σκέφτονται και -εξοπλισμένα με συνείδηση και αυτεπίγνωση- κάνουμε τα «πράγματα» να υπάρχουν καθιστώντας τα αντικείμενα των σκέψεων

και του λόγου μας.

Με αυτά τα λόγια ο Πιρς ακολουθούσε ένα μονοπάτι που φώτισε ο αναγνωρισμένος πρωτοπόρος της νεότερης φιλοσοφίας, ο Ρενέ Ντεκάρτ, ο οποίος, αναζητώντας μια έσχατη και αναμφισβήτητη απόδειξη της ύπαρξης (δηλαδή, της ύπαρξης ως προς την οποία δεν μας έχει παραπλανήσει κάποιο μοχθηρό και πανούργο διαβολάκι, κάνοντάς μας να πιστέψουμε κάτι που είναι απλώς αποκύημα της φαντασίας), βάλθηκε να αναζητά -έχοντας παρακινηθεί, τρόπον τινά, από μια αμφιβολία και σκεπτόμενος πώς να απαλλαγεί από αυτή- κάθε αναγκαία απόδειξη για να είναι βέβαιος για την ύπαρξη. Αφού δεν μπορεί να υπάρχει αμφιβολία χωρίς ένα ον που να αμφιβάλλει, ή μια σκέψη χωρίς ένα ον που να σκέφτεται, η εμπειρία της αμφιβολίας και της σκέψης συνιστά πράγματι όλη την απόδειξη, αναγκαία και ικανή, που χρειαζόμαστε για να βεβαιωθούμε για την ύπαρξή μας. Με το να αμφιβάλλουμε και να σκεπτόμαστε, εμείς οι άνθρωποι εξαιρούμε τον εαυτό μας από την υπόλοιπη, μη σκεπτόμενη πλάση.

Εν ολίγοις, σύμφωνα με τον Ντεκάρτ, εμείς τα σκεπτόμενα όντα είμαστε υποκείμενα. Τα υπόλοιπα όντα είναι πράγματα, αντικείμενα της σκέψης μας. Υπάρχει λοιπόν μια ουσιώδης διαφορά και ένα αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στο υποκείμενο και στο αντικείμενο, ανά- μέσα στο «εγώ» που σκέφτεται και σε «αυτό» που το εγώ σκέφτεται: η πρώτη λειτουργία είναι η ενεργή, δημιουργική πλευρά της σχέσης τους, ενώ η δεύτερη λειτουργία είναι καταδικασμένη να παραμένει στη δεκτική πλευρά των πράξεων του υποκειμένου. Εφοδιασμένο με επίγνωση, το υποκείμενο «σημαίνει» και «προτίθεται» (έχει «κίνητρα»), και επίσης έχει «βούληση» που επηρεάζει αυτά τα κίνητρα. Τα αντικείμενα, από την άλλη, δεν τα έχουν όλα αυτά. Σε αντίθεση με τα υποκείμενα, τα αντικείμενα, τα «πράγματα», είναι άψυχα, ανενεργό, συναινούντα, απαθή, υποχωρητικά, πειθήνια, πάσχοντα και υπομένοντα: στέκουν ακλόνητα στη δεκτική πλευρά της δράσης. «Υποκείμενο» είναι ο άνθρωπος που πράττει, ενώ «αντικείμενο» είναι αυτό που η πράξη αφορά.

Ο Ιμάνουελ Καντ μετατοπίζει την «ενεργή» πλευρά της σχέσης

υποκειμένου-αντικειμένου τελείως προς την πλευρά του υποκειμένου: τα πράγματα είναι αντικείμενα της έρευνας και της μεταχείρισης του υποκειμένου – και σε αυτό το υποκείμενο οφείλουν τα αντικείμενα το νόημα και τη θέση τους. Ο Μπέρτραντ Ράσελ τα ονόμαζε «γεγονότα» [facts], δηλαδή «πράγματα που έχουν γίνει επειδή κάποιος τα έχει κάνει», αλλά και «πραγματισταγμένα» (από το λατινικό *facere*, «κάνω», αλλά και «φτιάχνω»). Τα πράγματα έχουν όντως «γίνει» ή «φτιαχτεί»: περισσότερη σημασία έχει το γεγονός ότι ο ανθρώπινος νους, μια οντότητα ή δύναμη έξω από αυτά, τα έχει σχεδιάσει και πλάσει, τα έχει παραγάγει, σχηματίσει, διαμορφώσει, ορίσει, ταυτοποιήσει και εν γένει επενδύσει με νόημα. Επειδή δεν διαθέτουν συνείδηση και συνεπώς την ικανότητα να έχουν νόημα, το νόημά τους καθορίζεται από τα «υποκείμενα», τα όντα που σκέφτονται, προ- τίθενται και πράττουν. Τα υποκείμενα είναι ελεύθερα να καθορίσουν τα νοήματα των πραγμάτων, και όντως τα καθορίζουν με βάση το αν τα πράγματα είναι σχετικά ή άσχετα, χρήσιμα ή άχρηστα, σημαντικά ή ασήμαντα, κατάλληλα ή ακατάλληλα και, σε τελική ανάλυση, αν είναι βολικά ή μη για τις προθέσεις και τους σκοπούς των υποκειμένων.

Με λίγα λόγια, το χάσμα ανάμεσα στο υποκείμενο και στο αντικείμενο, στον σκεπτόμενο άνθρωπο και στο πράγμα, είναι σε κάθε περίπτωση αγεφύρωτο. Η ιδέα γι' αυτή την «αγεφύρωτη» κατάσταση, γι' αυτή την αδιόρθωτη αντίθεση των θέσεών τους και την αθεράπευτη ασυμμετρία της σχέσης τους, αντανακλά μια κοινή εμπειρία της ισχύος εν δράσει: δείχνει δηλαδή την ανωτερότητα και την υποταγή, τη διαταγή και την υπακοή, την ελευθερία δράσης και την αναγκαιότητα της υποτέλειας...

Η περιγραφή της σχέσης υποκειμένου- αντικειμένου μοιάζει καταπληκτικά με την περιγραφή της «ισχύος», της «εξουσίας» και της «κυριαρχίας»; ο τρόπος με τον οποίο τα πράγματα ορίζονται, ταξινομούνται, αποτιμούνται και αντιμετωπίζονται, καθορίζεται από τις ανάγκες των υποκειμένων έτσι όπως τις κρίνουν τα ίδια τα υποκείμενα, και ρυθμίζεται σύμφωνα με την άνεση του

υποκειμένου. Τείνει να συμπεράνει κανείς πως τα πράγματα, φυσικώς παθητικά, αναίσθητα και βουβά, βρίσκονται εκεί (όποτε και όπου κι αν είναι αυτό το «εκεί») για να υπηρετούν τα εγγενώς ενεργά, αντιληπτικά και κρίνοντα υποκείμενα: τα πράγματα είναι «πράγματα» στον βαθμός που έτσι έχουν τα πράγματα. Δεν είναι «πράγματα» λόγω των έμψυχων «πραγματικών» ιδιοτήτων τους, αλλά λόγω της σχέσης στην οποία βρίσκονται ερριμμένα σε σχέση με τα υποκείμενα. Και τα υποκείμενα κάνουν αυτή τη ρίψη, τα υποκείμενα ρίχνουν τα αντικείμενά τους στη θέση των «πραγμάτων» και τα κρατούν σε αυτή τη θέση εμποδίζοντας τη διαφυγή τους. Η ρίψη των πραγμάτων σε αυτή τη θέση επιτυγχάνεται επειδή τα υποκείμενα αρνούνται στα αντικείμενα το δικαίωμα και την ικανότητα να ξεχωρίζουν και να επιλέγουν, να εκφράζουν προτιμήσεις και να απαιτούν αναγνώριση; ή επειδή τους αφαιρούν το δικαίωμα και/ή την ικανότητα.

Από τους συλλογισμούς μας προκύπτει πως ο τρόπος με τον οποίο οι οντότητες χωρίζονται σε υποκείμενα και αντικείμενα είναι δυνητικά επίμαχος επειδή είναι μεροληπτικός' σε μερικές περιπτώσεις μπορεί επίσης να αμφισβητηθεί σφοδρά. Στην περίπτωση που αμφισβητείται, σπάνια επιλύεται οριστικά. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι αναπαραστάσεις της διάκρισης υποκειμένου/ αντικειμένου δεν είναι παρά στιγμιότυπα που καταγράφουν ένα τρέχον και κατ' αρχήν άκρως μεταβλητό και φευγαλέο στάδιο στον συνεχιζόμενο αγώνα για ισχύ. Σε κάθε στιγμή αυτού του αγώνα, η διάκριση υποκειμένου/ αντικειμένου είναι απλώς μια πρόσκαιρη διευθέτηση, μια πρόσκληση σε περαιτέρω αγώνα ή σε επαναδιαπραγμάτευση του στάτους κβο, παρά ένα οριστικό τέλος στη σύγκρουση.

Η πιο εξέχουσα περίπτωση, και συνάμα η πιο σημαντική στον δικό μας, τον ανθρώπινο τρόπο να βιώνουμε τέτοιες συγκρουσιακές καταστάσεις, είναι η μεταφύτευση του μοντέλου της σχέσης υποκειμένου/αντικειμένου, που προέρχεται από την εμπειρία μας με τα άψυχα αντικείμενα, στις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων ή

κατηγοριών ανθρώπων (ο Αριστοτέλης, για παράδειγμα, ταξινομήσε τους δούλους στα_«ομιλούντα εργαλεία»). Με αυτό τον τρόπο τείνουμε να μεταχειριζόμαστε τους ανθρώπους σύμφωνα με το πρότυπο που φτιάχτηκε και επιφυλάχτηκε στα «πράγματα», δηλαδή στις οντότητες για τις οποίες θεωρήθηκε απριόρι πως δεν διαθέτουν συνείδηση, κίνητρα και βούληση, συνεπώς ούτε ζητούν ούτε απαιτούν την ενσυναίσθηση ή τη συμπόνια. Αυτή η τάση προς μια στρεβλή και αθέμιτη μετατόπιση του προτύπου, η οποία αψηφά τη λογική και την ηθική, έχει ωστόσο διαδοθεί στη ρευστή, εξατομικευμένη, καταναλωτική κοινωνία μας και εξακολουθεί να δείχνει σημάδια ενίσχυσης.

Ένα μεγάλο, πιθανόν το μείζον μέρος της ευθύνης γι' αυτή τη μεταβολή βρίσκεται στην εντυπωσιακή ανάπτυξη της καταναλωτικής κουλτούρας, που εκλαμβάνει όλο χαν κατοικημένο κόσμο ως ένα τεράστιο κοντέινερ γεμάτο με αντικείμενα προς κατανάλωση, κι έτσι δικαιολογεί και προκρίνει την αντίληψη, την κρίση και την αποτίμηση κάθε εγκόσμιας οντότητας με βάση τα κριτήρια που θέτουν στην πράξη οι καταναλωτικές αγορές. Αυτά τα κριτήρια καθιερώνουν ιδιαίτερα ασύμμετρες σχέσεις ανάμεσα σε πελάτες και προϊόντα, σε καταναλωτές και καταναλωτικά αγαθά: οι πρώτοι προσδοκούν από τα δεύτερα αποκλειστικά την ικανοποίηση των αναγκών και των επιθυμιών τους, ενώ τα δεύτερα αντλούν το μοναδικό νόημα και τη μοναδική αξία τους από τον βαθμό στον οποίο ικανοποιούν αυτές τις προσδοκίες. Οι καταναλωτές είναι ελεύθεροι να διαχωρίσουν τα επιθυμητά από τα ανεπιθύμητα ή αδιάφορα, ασήμαντα ή άσχετα αντικείμενα, καθώς και ελεύθεροι να καθορίσουν σε τι βαθμό τα αντικείμενα που θεωρούνται επιθυμητά ή με τον οποιονδήποτε τρόπο «σχετικά» με τις ανάγκες και τις προθέσεις των καταναλωτών εκπληρώνουν τις προσδοκίες τους, και για πόσο καιρό αυτά τα αντικείμενα διατηρούν ακέραιο τον χαρακτήρα τους ως επιθυμητών και/ή σχετικών πραγμάτων.

Τα «πράγματα» που προορίζονται για κατανάλωση διατηρούν την ωφελιμότητά τους για τους καταναλωτές -τον μοναδικό τους *raison d'être* [λόγο ύπαρξης]- στον βαθμό που η υπολογισμένη δυνατότητά τους να προσφέρουν ευχαρίστηση παραμένει αμείωτη.

Ούτε μία στιγμή παραπάνω. Κανείς δεν υπόσχεται ότι θα παραμείνει πιστός στα προϊόντα, στα «πράγματα», που αγοράζει σε ένα κατάστημα: κανείς δεν υπόσχεται (πόσο μάλλον αναλαμβάνει την υποχρέωση) να τους επιτρέψει να αναστατώνουν τον χώρο μία στιγμή αφότου έχει πια εξαντληθεί η ευχαρίστηση ή η άνεση που έχουν προσφέρει. Η παροχή της υποσχόμενης ευχαρίστησης ή άνεσης είναι το μόνο όφελος των αγορασμένων προϊόντων. Μόλις η ευχαρίστηση ή η άνεση πάψει να προσφέρεται, ή μόλις ο κάτοχος/χρήστης εντοπίσει κάπου αλλού την ευκαιρία για μια μεγαλύτερη απόλαυση ή για μια καλύτερη ποιότητα απόλαυσης, μπορεί και οφείλει να πετάξει και να αντικαταστήσει αυτά τα προϊόντα.

Το πρότυπο της σχέσης πελάτη-προϊόντος ή χρήστη-ωφελιμότητας είναι αυτό που μπολιάζεται στη διανθρώπινη επαφή και έτσι μας διαπερνά όλους, καταναλωτές σε μια κοινωνία καταναλωτών, από την πρώιμη παιδική μας ηλικία και καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας. Αυτό ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την τρέχουσα ευθραυστότητα των ανθρώπινων δεσμών και για τη ρευστότητα των ανθρώπινων επαφών και σχέσεων. Οι φθαρτοί και μετακλητοί ανθρώπινοι δεσμοί, με τη σειρά τους, αποτελούν μια πλούσια και συνεχή πηγή των φόβων του αποκλεισμού, της εγκατάλειψης και της μοναξιάς, οι οποίοι στοιχειώνουν τόσους από εμάς στην εποχή μας και προξενούν τόση πνευματική αγωνία και δυστυχία. Οποία έκπληξη: το αθεράπευτα ασύμμετρο μοντέλο της σχέσης υποκειμένου/αντικειμένου, μόλις η καταναλωτική αγορά το πάρει και το ανακυκλώσει έτσι ώστε να το κάνει να μοιάσει με το πρότυπο πελάτη- προϊόντος, παρουσιάζεται εντελώς ακατάλληλο για να καθοδηγήσει και να υπηρετήσει την ανθρώπινη συμβίωση και αλληλεπίδραση στην οποία όλοι μας παίζουμε, συγχρόνως ή εκ περιτροπής, τον ρόλο του υποκειμένου και του αντικειμένου.

Σε αντίθεση με το πρότυπο πελάτη-προϊόντος, η σχέση ανθρώπου με άνθρωπο είναι συμμετρική: και οι δύο πλευρές της σχέσης είναι συγχρόνως «υποκείμενα» και «αντικείμενα», και οι δύο τόποι που καταλαμβάνουν δεν διαχωρίζονται μεταξύ τους. Και οι δύο άνθρωποι είναι δρώντες με κίνητρα, πηγές πρωτοβουλίας και

δημιουργοί νοημάτων: το σκηνικό πρέπει να είναι δίπλευρο επειδή αυτοί γράφουν από κοινού το σενάριο σε μια αλληλεπίδραση στην οποία είναι ενεργοί συμμετέτοχοι: πράττουν και πάσχουν την ίδια στιγμή. Αν αμφότερες οι πλευρές της αλληλεπίδρασης δεν συμφωνήσουν να παίξουν και τον ρόλο του υποκειμένου και τον ρόλο του αντικειμένου, αναλαμβάνοντας τους κινδύνους που αυτό κατ' ανάγκην συνεπάγεται, τότε μια αληθινά και απόλυτα ανθρώπινη σχέση (δηλαδή μια σχέση που απαιτεί μια γνήσια συνάντηση και μια πρότερη συνεργασία υποκειμένου και αντικειμένου) είναι αδιανόητη.

Κίνδυνοι πάντα υπάρχουν και θα παραμένουν εκεί, αμετακίνητοι, προξενώντας διαρκή ένταση επειδή πάντα υπάρχει η πιθανότητα να συγκρούονται δύο υποκειμενικότητες, δύο αυτόνομοί, αυτοπροωθούμενοι δρώντες, που βλέπουν την ίδια κατάσταση από διαφορετική οπτική γωνία, καθώς επιδιώκουν στόχους που είναι εκ των προτέρων ασυντόνιστοι και σπάνια ευθυγραμμίζονται πλήρως. Οι προστριβές είναι συνεπώς αναπόφευκτες, και οι πρωταγωνιστές δεν έχουν άλλη επιλογή από το να ετοιμαστούν για την προοπτική φορτικών και συχνά ακανθωδών και ενοχλητικών διαπραγματεύσεων, άβολων συμβιβασμών και οδυνηρών αυτοθυσιών.

Κανείς από τους πρωταγωνιστές δεν μπορεί να αξιώσει την ολοκληρωτική κυριαρχία επί της κατάστασης και τον πλήρη έλεγχο της εξέλιξής της· ούτε και θα μπορούσε σοβαρά να ελπίζει σε κάτι τέτοιο. Αυτοί οι κίνδυνοι είναι ένα τίμημα που συνάπτεται με τη μοναδική, ευεργετική ευχαρίστηση από τη φιλική προς τον άνθρωπο, συνεργατική συμβίωση. Η συμφωνία να πληρώνουμε αυτό το τίμημα είναι το μαγικό ξόρκι, είναι το «σουσάμι άνοιξε» σε έναν κόσμο γεμάτο θησαυρούς. Δεν μας εκπλήσσει πάντως το γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι θα βρουν πολύ υψηλό αυτό το τίμημα και πολύ μεγάλο το βάρος της πληρωμής του.

Το μήνυμα των καταναλωτικών αγορών απευθύνεται ακριβώς σε αυτούς τους ανθρώπους, καθώς υπόσχεται να απαλλάξει τις ανθρώπινες σχέσεις από τις δυσχέρειες και τους μπελάδες που

σχετίζονται με αυτές (στην πράξη, να τις αναδιαμορφώσει σύμφωνα με το πρότυπο της σχέσης πελάτη-προϊόντος). Και τέτοιες υποσχέσεις είναι ο λόγος που πολλοί από εμάς βρίσκουμε την προσφορά δελεαστική και τη δεχόμαστε ολόψυχα, πέφτοντας εθελούσια μες στην παγίδα αφού αποτυγχάνουμε, μες στη μακαριότητά μας, να συνειδητοποιήσουμε τις απώλειες που προμηνύει αυτή η ανταλλαγή. – Οι απώλειες είναι τεράστιες και πληρώνονται με το νόμισμα των διαλυμένων νεύρων και των σκοτεινών, θολών και διάχυτων, μετέωρων φόβων – αφού η ζωή μες στην παγίδα σημαίνει την ανάγκη για διαρκή εγρήγορση, σημαίνει να μυρίζεται κανείς τη δυνατότητα, ακόμα και την πιθανότητα, των μοχθηρών προθέσεων και της μυστικής σκευωρίας σε κάθε ξένο, περαστικό, γείτονα ή συνάδελφο. Ο κόσμος, για όσους έχουν πέσει στην παγίδα, παρουσιάζεται διάχυτος με υποψία και γεμάτος υπόπτους: ο καθένας, ή σχεδόν ο καθένας, από τους κατοίκους του είναι ένοχος μέχρι να αποδειχτεί αθώος, ενώ η απαλλαγή του είναι απλώς προσωρινή, μέχρι την επόμενη κλήτευση, μένοντας έτσι πάντα υποψήφιος για έφεση ή άμεση ανάκληση. Κάθε συμμαχία με τους άλλους ανθρώπους γίνεται συνήθως ad hoc [επί τούτου] και παρέχεται με έναν όρο, την εθελούσια έξοδο. Η δέσμευση, για να μη μιλήσουμε για τη μακροχρόνια δέσμευση, είναι συνήθως μια ασύνετη πρακτική.

Απεναντίας, αυτό που προτείνεται επίμονα και εν πολλοίς επιδιώκεται είναι η παροδικότητα και ελαστικότητα της σύνδεσης (που εξαναγκάζει όλους τους διανθρώπινους δεσμούς να είναι ενοχλητικά ασταθείς και να διασπώνται ευκολότερα): για την ασφάλεια του, ένας άνθρωπος συνήθως εμπιστεύεται περισσότερο τις κάμερες ασφαλείας και τους οπλισμένους φρουρούς στην είσοδο παρά την καλή προαίρεση και φιλικότητα των ανθρώπων.

Μετά την πτώση σε μια τέτοια παγίδα ο κόσμος εν γένει έχει γίνει αφιλόξενος και δεν βασίζεται στην ανθρώπινη εμπιστοσύνη, αλληλεγγύη και φιλική συνεργασία. Αυτός ο κόσμος απαξιοί και δυσφημεί την αμοιβαία εμπιστοσύνη και πίστη, την αμοιβαία βοήθεια, την ανιδιοτελή συνεργασία και φιλία για χάρη των

ιδίων. Έτσι γίνεται όλο και πιο ψυχρός, ξένος και απωθητικός, θαρρείς κι είμαστε ανεπιθύμητοι επισκέπτες στον περιφραγμένο χώρο κάποιου άλλου (αλλά ποιανού;!), περιμένοντας το ειδοποιητήριο της έξωσης που βρίσκεται ήδη στο ταχυδρομείο ή στο γραμματοκιβώτιό μας. Νιώθουμε να μας περιτριγυρίζουν αντίπαλοι, ανταγωνιστές στο ατέλειωτο παιχνίδι της ατομικής επικράτησης, ένα παιχνίδι στο οποίο το κράτημα των χεριών δεν ξεχωρίζει ιδιαίτερα από την τοποθέτηση χειροπέδων, ενώ μια φιλική αγκαλιά συγχέεται πολύ συχνά με φυλακή. Όποιος απορρίπτει αυτή τη μεταμόρφωση παραπέμποντας στο αρχαίο ρητό homo homini lupus est (ο άνθρωπος είναι λύκος για τον άνθρωπο) προσβάλλει τους λύκους.

~ Zygmunt Bauman, **Πλούτος και ανισότητα: Μας ωφελεί όλους ο πλούτος των ολίγων;** , μετάφραση: Γ. Λαμπράκος, εκδ. Οκτώ, Αθήνα 2014.

Πηγή/φωτογραφίες: Αντικλείδι, antikleidi.com